

МАЊИ ПРИЛОЗИ

ЖЕДЕНСКА ПЕЋИНА „ДОНА-ДУКА“

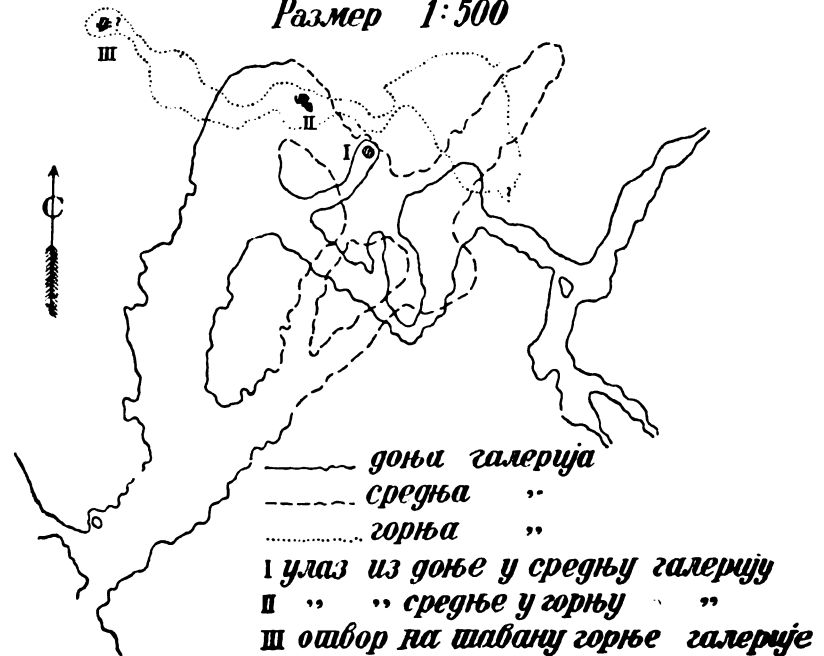
На источном подножју планине Жедена, изнад села Рашче, налази се мања пећина, коју Арнаути из овог села називају „Дона-Дука“ (Донина-дупка-рупа-). Она је усечена у жеденском кристалато-мермерастом кречњаку сиво-беле боје. У њу се улази из суве долине зване Гропа Дона-дукус, која силази са Жедена. Улаз је са леве стране, долине, изнад половине; експониран је ка југозападу. На улазу су два отвора, али се може проћи само кроз десни, па и ту с доста тешкоће. То је с тога, што је отвор доста узак и што се иза њега у пећини налази стрм одсек, висок преко 1 метар, тако да изгледа као да је зазидан. Од улаза настаје грањање пећине. Али је нарочито од интереса што се пећински краци не налазе сви у истој висини; већ су распоређени у три нивоа, која сам назвао доњи, средњи и горњи. Грањање пећине је у главном овакво (в. план на 128 стр.).

Од улаза се пружа најпре шири ходник, који се већ после неколико корачаја почне делити. Десна му страна остаје у истом нивоу, док се лева спушта и продужује у ужу, но ипак доста широку, лучну галерију, која се такође све даље благо спушта. На растојању око 25 метара у овој се галерији јавља доста велико проширење у облику неке врсте пећинске дворане. То је у опште највећа шупљина и најлепше место у целој пећини. У зидовима ове дворане зјапе неколики отвори. Нарочито су значајна два по томе што су то улази у галерије. Такав је широк отвор на десној, источној, страни од кога почиње најдужа и најразгранатија доња галерија. Други је отвор у продужењу улазне галерије, на северној страни дворане. Он није као први у нивоу улазне галерије, већ је ово око 3,5 метара изнад ове. Одвојен је стрмим одсеком. То је улаз у средњу галерију.

Доња галерија иде у правцу југоистока. У томе правцу и пада. Она није тако пространа као улазна; кроз њу се може пролазити само погурке. С леве стране налазе се у њој два краћа крака. Први је дугачак око 12 метара и он доста стрмо пада према галерији. Он је и по томе интересантан што се при крају на тавану налази око три четвртине метра широк отвор, кроз који се може попети у средњу галерију. На дужини око 15 метара доња галерија пређе у јако узак и извијен канал кроз који се може провући. Он је дугачак око 5 метара. Иза овог уског канала настаје проширење које се пружа према

североистоку; у том се правцу и пење. Дугачко је око 10 метара а високо око 2 метра. У њему су и два лучна проширења: с леве стране и на завршетку. С десне је стране отвор од кога полази један тешњи крак према југоистоку. Он у том правцу пада доста стрмо, око 30 степени, а дугачак је око 10 метара. На крају се рачва у два крака. Први иде десно, према југу, у ком правцу и пада. У њега се може ући кроз два ниска отвора. На одстојању око 5 метара и он се даље рачва у два крака: десни шири и леви ужи. Оба се заврше уским отворима кроз које се не може даље проћи. Други крак иде према североистоку и у том се правцу пење. На дужини око 12 метара се заврши уским

План пећине „Доња-Дука”
Размер 1:500

отвором који је потпуно зачепљен пећинском глином. Цео овај крак је веома низак, кроз њега се може проћи само потрбушке. Према томе цела доња галерија од дворнице па до краја овога крака дугачка је око 45 метара. У њој има свега око 70 метара канала.

У другу, средњу галерију се може ући или из улазне галерије или кроз поменути отвор у тавану крака прве галерије. Овај отвор је веома узак и не иде право већ увојито-сврдласто-. Поред тога он није у средњој галерији отворен већ се преко целог овог отвора налази висок свод у облику једног великог сталагмита и личи на неку кору. А тек је овај мали свод са стране отворен двома рупама и кроз њих се стварно излази у ову галерију.

Улаз из велике дворнице је висок око 3,5 метра. Стрм је, једва се на њега може попети без помоћних средстава. Улаз је доста широк и од њега управо почиње друга галерија. Галерија иде у правцу југоистока. На неколико корака јавља се у њој проширење. С десне стране је ниско удубљење које при дну има отвор који води на улазну и доњу галерију. Према овом удубљењу је поменути увојити отвор којим се

излази из доње галерије. А између ова два места по дну галерије се јавља пукотина око 2 м. дужине, 1 м. дубине и 0·75 м. ширине. Затим се галерија понова мало стесни. Ту се на лево, североисточну, страну одваја нов крак, који се на дужини око 15 м. слепо заврши. У том правцу ходник и пада. При крају овога крака има доста пукотина и отвора, али се кроз њих даље не може проћи. Од овога крака се средња галерија мало продужи, а затим се јави широко удубљење, на чијем се дну такође налази низак и узак отвор. Када се кроз њега прође наилази се на пространији ходник који се хоризонтално спаја са улазном галеријом код улаза у пећину. Овај је ходник делимице с десне стране отворен према великој дворани и доњој галерији. Дугачак је око 15 м. Средња галерија је према томе дугачка око 30 м. а има свега око 55 м. ходника.

Изнад друге је трећа, *горња галерија*. У њу се може доспети једино кроз отвор који се налази у тавану друге галерије при њеном улазу с леве стране. Отвор је доста узак, висок је око 2·5—3 м. потпуно вертикалан па се кроз њега веома тешко може проћи. Пун је украса. Од улаза се пружају два наспрамна крака који чине горњу галерију. Леви, западни крак се после малог сужења прошири. Ово проширење је дугачко око 6 м. На средини његовог тавана налази се једна рупа око 1·5 м. ширине и око 3 м. висине. Затим се галерија поново сузи, а кад се и ово сужење прође наилази се на мало проширење којим се галерија на овој страни заврши. Овде се у тавану налази такође отвор око 0·75 м. ширине, које се вертикално и веома високо пење. Кроз њега се не може проћи без ужета, он је остао неиспитан.

Други, источни крак до улаза је узак и извијен. Кад се прође ова узина — која је дугачка око 10 м. — наилази се на проширење, које тако стрмо пада да се ни кроз њега не може даље ићи без неког помоћног средства. Зато је и оно остало даље неиспитано.

Изгледа да овде горња галерија делимице пукотинама комуницира са средњом, јер при пролазу кроз горњу галерију пропадају парчад камења у средњу галерију. Целокупна дужина ове галерије је око 35 м. Према томе дужина свију канала у пећини улазне, доње, средње и горње галерије и њиних кракова је око 200 м.

Ова пећина није богзна како богата са накитом. Највише га има у пећинској дворани. Састоји се из бигровитих салива које личе на настрешице пред радњама у вароши. По њиховим ивицама висе мали сталактити. Они изгледају као чипка и дају веома леп изглед. Пред улазом у средњу галерију се налази један сталагмит око 1·5 м. висине 0·75 м. дебљине. Сељаци га зову баба, јер каже личи ни погурену и забуљену старицу. Нешто мало салива у облику доста лепих набора као и малих сталактита има у проширењу иза првог извијеног теснаца у доњој галерији.

На улазу у средњу галерију налази се један сталагмит који има облик турског седла и кога тако називају. Значајан је и поменути сталагмитски улаз у средњу галерију. У овом делу на тавану има и једна потпуно правилно избушена купола око 1·5 м. у пречнику. Зову је џамија. Ово удубљење веома јасно показује, да се овде вода кретала у ковилтрац и да је имала веома велику еворсионуну снагу. У краку на левој страни средње галерије налази се на тавану рупа која је пред-

војена и веома је слична са грленим гротлом. Овај је канал углачен и види се да је и кроз њега текла вода.

У улазу за горњу галерију има такође доста накита. Нарочито је интересантан један већи сталагмит, кога називају шеик, јер личи на турског калуђера. И у западном краку горње галерије има нешто пећинског накита, сталагмита и сталактита.

Дно појединих ходника је покривено црвеном и масном пећинском глином. Њен је слој нарочито дебело у доњој галерији. У средњој га има мање, а у горњој још мање. Поред пећинске глине по дну ходника има и одваљених блокова од таванице. У доњој галерији сам налазио на кости ситних животиња. Има их и у слоју глине. Због тога би било од интереса вршити ископавања. Од пећинске фауне приметио сам само следеће мишеве.

Сељаци причају да је ова пећина много разграната. Прича се, да је неки кер утерао у ову пећину зеца и гонећи га кроз пећинске ходнике да су изашли чак на другој страни Жедена, код Радуше. Прича се исто тако да је пећина својим каналима везана и са Рашчанским Врелом, које је одавде удаљено више од 1 кл. Исто тако се прича да има одељења која загушују. Истина сви канали горње галерије нису потпуно испитани, али и према ономе што се могло видети, изгледа да су ове приче без основа.

Дона-дука припада сада типу сувих пећина. (Ј. Цвијић: Пећине и подземна хидрографија у Источној Србији XLVI Глас С. К. Акад. с. 7). По неким знацима може се закључити да је кроз њу раније протичала вода. То је сиромаштво у пећинском накиту, одваљени блокови, канали као што је онај што личи на грлено гротло. Како нема континуелног нагиба несумњиво да је овде било и отицања под притиском. То показују и еверсиона удубљења на таваници. Према томе ова би пећина била подземни канал, којим је вода отицала из кречњачког Жедена.

Поред Дона-дуке у истој долини и на истој страни налазе се још два мања канала, две поткапине. Изгледа ми да су сви ови канали везани за овај ниво с тога што се до њега пењу неогени лапори и глине. Они су загађивали жедењски кречњак и приморавали да се у овом нивоу вода скупља и избија на површину. Хидрографска зона се због загађивања дуже задржала на овом нивоу и тако су створени и ови канали. То би било слично, као што је данас са Рашчанским Врелом.

Када су се на источној страни Жедена усекле многе долине, које су денудовале неогене вододржљиве слојеве, жедењски кречњак је оголићен, хидрографски ниво се могао несметано спуштати, извори су се јавили на нижем нивоу, а ранији канали су остали суви. Слично као што су и високи суви канали изнад Врела.

П. С. Јовановић.